

ARVUSTUSED

Arvustus prof dr Jaan Lahe raamatule „Sõnum teisest maailmast. Mis on kristluse põhisõnum?“

Tallinn: Hildegarde Raamat, 2020. 445, [2] lk.

Professor Jaan Lahe raamatu algust ja sisukorda vaadates hakkab lugeja aru saama kahest peamisest tunnusmärgist. Esiteks seesmisest soovist anda panus kodumaa haritud inimestele ristiusuga ja teadusliku maailma-vaatega kaasnevate fenomenide omavahelistest suhetest aru saamiseks. Teiseks avab sisukorraga tutvumine autori eruditsiooni, süstematiseerimise võime ja esitamistehnika erakordsust ja sobivust niisuguse endale võetud ülesande täitmiseks.

Tänase eesti lugeja kõnetamine

Stiililt ja emotsionaalselt mõjult on raamatut avava teksti pealkiri „Saateks“ sobivam, kui oleks olnud akadeemilistele töödele tavakohane „Sissejuhatus“. Autor küsib: miks kirjutasin selle raamatu? Lugejal on seepeale kergem küsida, miks ta peaks seda raamatut lugema. Sest autor on tema peale mõelnud ja tema kui lugejaga algusest peale vaeva näinud, esitades korraga nii endale kui ka temale eksistentsiaalseid küsimusi universumi, elu ja surma, kannatuse ja lootuse kohta. Ning lõpuks suure küsimuse: mis on kõige selle mõte? Need on teemad, millega autor kogu raamatus tegeleb, sest need puudutavad meid kõiki. Ent nendele vastamiseks on teoloogial vaja väljenduda nii, et see inimest tingimatult puudutaks. Seda Paul Tillichilt pärinevat väljendit autor ka kasutab, nagu tegi seda sageli EELK Usuteaduse Instituudi professor Elmar Salumaa, kes vahel refereeris oma lemmikuid algkeeles – *was uns unbedingt angeht*. Jaan Lahe otsib raamatu vältel niisugust hermeneutilist esitusviisi, mille abil ristisu sõnum 21. sajandi eestlasele mõistetavaks saaks. Lõpuks osutubki see raamatu kirjutamise põhjuseks.

Ka Jaan Lahele on omane mõte inimest tingimatult puudutavast ristiusust; ristiusu ja teiste religioonide suhte küsimuses esindab Lahe aga Salumaast erinevat vaadet. Kui Salumaa asetas kristluse loomu poolest

juba algusest peale religioonidest erinevasse kategooriasse, siis Lahe toob esile pigem nende ulatusliku ühisosa ja vaatleb ka ristiusku religioonina, mille sünonüümiks ta peab usundit. Sellest aga ei järeldu, et Lahe peaks ristiusku kõiges teiste religioonidega samasuguseks. Vahel autor eristab neid, öeldes, et see raamat on mõeldud lugejatele, kes huvituvad maailma-vaatelistest ja eksistentsiaalsetest küsimustest, religioonidest ja kristlusest (lk 23). Seda ei ole vaja pidada ebajärjekindluseks, kuna Lahe hermeneutilise ringi meetodi kohaselt on tervik mõistetav selle elementide kaudu ja elemendid omandavad tähenduse alles terviku kontekstis (lk 28). See-tõttu mõjub huvitavalt tema pakutud lahendus usundite ja ristiusu suhete kohta. Esmalt iseloomustab ta usundite klassifikaatorite kirjeldamise järel ristiusku kui rajatud, kosmopoliitset ja monoteistlikku usundit, millel on kanooniline tekst. Aga kohe lisab ta teise aspektina tõdemuse, et niisugune määratlus on samas ebapiisav, sest ei too välja ristiusu eripära. Eripära aga tuleb välja alles siis, kui vaadelda olulisemaid kristluse õpetusi (lk 47).

Siin on ühes lõigus koos suur osa raamatu lugejat edaspidi saatvast agendast. Ristiusu tõelise eripära ja muudest usunditest eristamise mõistmiseks esitab autor ristiusu olulisemad õpetused nii, et need on kogu aeg paigutatud teiste usundite, filosoofia, üldise ajaloo, filoloogia, kirjan-duse ja muude teadusharude konteksti. See viib meid raamatu struktuuri juurde.

Kas religioon on samuti eestlase otsingute ja huvide objekt?

Esimene peatükk algab inimese vaimsete otsingute kirjeldamisega ning siirdub poole pealt eksistentsiaalsete küsimuste juurde, mida inimene võib küll proovida peita, aga tegelikkuses kuidagi ei saa. Surm, kannatu-sed ja kurjus ei jäta meid maha, ükskõik kuidas ka ei püüaks. Viimselt saab peitmisest pettus ja enesepettus. See on raamatule sobiv algus, veenmaks lugejat, et ka edaspidi kohtab ta iseenda elu jaoks olulisi küsimusi. Seal-samas tõdeb autor ka kohe, et vanu usundeid on tänapäeval raske mõista. Sekulariseerunud lääne ühiskond on jõudnud eelarvamuste ja hirmude kütkeisse. Klassikaline haridus on jäänud kolme viimase inimpõlve jook-sul aina õhemaks ning aja- ja kultuuridistants kasvanud suuremaks. Lisan, et siin on niinimetatud vana lääs jõudnud Eestiga sarnasesse olukorda ja

seal veel paar inimpõlve tagasi olnud kristlikum kultuurikeskkond on kiiresti hajunud. Selles mõttes sobib J. Lahe raamat tõlgituna ka praeguste lääneriikide lugejatele. Tuleb vaid teha uued kontekstualiseerivad selgitused, nagu näiteks asendada patu teema tutvustamine filmi „Viimne reliikvia“ kaudu (lk 300) iga rahva vastavate näidetega.

Autor pakubki mõistmise hõlbustamiseks püüda tunnustada Piiblis kasutatud metafooride ja sümbolite keelt ning selgitab neid võimalusi Immanuel Kanti, Paul Ricoeuri, Paul Tillichi ja Rudolf Bultmanni pakutud võtete abil. Bultmanni „demütologiseerimise“ meetodit kasutab autor korduvalt, püüdes selgitada lugejale, kuidas Bultmanni meetodi mõtet on sageli valesti mõistetud. Bultmann ei soovinud ristiusku õõnestada, vaid arusaadavaks muuta. Muidugi annab J. Lahe teada ka seda, et see meetod kogu oma panusega ei suuda üksi avada Uue Testamendi tekstide maailma mõistmist kogu selle avaruses. Kui „demütologiseerimist“ võib nimetada nagu mingiks miinusmärgiga töövõtteks, siis Bultmann püüdis anda usulisele tunnetusele ka positiivse märgiga poole, lisades Pühakirja tekstide eksistentsiaalse tõlgenduse võimaluse. Bultmanni väljenduse, et Piibel ei käsitle Jumalat ja inimest „asjadena iseeneses“, vaid nende omavahelises seoses (lk 66–67), on J. Lahe täiesti omaks võtnud. Ma näen, et Bultmanni mõte Piiblist, mis ütleb mütolooogilist keelt kasutades olulisi asju inimeksistentsi kohta ilmutuse kaudu, saadab mitmel pool ka J. Lahe arutlusi erinevate Piibli põhjalt tõusvate teemade avamise puhul. Selgemalt näeb seda Jumala ilmutuse ja inimese usu seoseid käsitlevas kolmandas peatükis.

Alustame Jumala kohta küsimisega

Teise peatüki alguses tõdeb autor, et alguses oli ja on Jumal (lk 76). See rõhutus häälestab lugejat seostama Jumalat loomisega ja looduga. Lisaks harmoneerub lausekujunduse nüanss „oli ja on Jumal“ tema hilisema arutlusega küsilause „kas Jumal on olemas“ üle (lk 121–129). Ta selgitab, et lause osutub ebakohaseks. Haanja mäestik on olemas, Jumal aga „on“. Mõnus on lugeda siinkohal Uku Masingu hinnangut, et olemise mõistega on Euroopa filosoofias palju pahna tehtud. Lause „Jumal on olemas“ varjus on poolteadvustatult peidus inimlik vildakas mõttejoon, et arutluses Jumala „üle“ saab inimene Jumala justkui oma kategooriatesse paigutada

ja oma mõtlemise siseseks muuta. Kogu peatüki 2.8.4 juures saanuks lugejale tuua selgituseks 2Ms 3:13–14 esitluse Jumalast, „kes on see, kes ta on“ koos mõõduka kommenteeriva tekstiga. Kogu peatükk annab aga ammen-dava ülevaate Piibli tekstides esinevatest Jumalaga seotud kirjeldustest, mida kiputakse parema puudusel ka Jumala omadusteks nimetama.

Mitmekülgse huvides tõstan siin esile, et vastupidi meie kaasaegse lääne tendentsile kaotada ka teoloogilisest arutlusest ära Jumala viha teema, võtab J. Lahe ilmutust tõsiselt ning räägib ka Jumala vihast. See teema ei pruugiks olla ekskurss, vaid võiks ka olla peatükk teiste seas. Jumala viha muutub inimesele mõistetavaks siis, kui ta hindab kõrgelt Jumala pühadust, ning nõnda J. Lahe seda ka Horst Georg Pöhlmanni ja Emil Brunneri tekstide abil näitab. Inimese sõnakuulmatus puruneb Jumala pühaduse külge puutudes ja see on kindlam kui loodusseadus, sest Jumal paneb vastu kõrkidele. Kõrkus on ka inimese laialt levinud hoiak, mis hiljem patu selgituse juures tähtsal kohal on. Autor selgitab püha Jumala viha sellega, mida Jumal lõpptulemusena tahab, ja see on armastus (lk 137). Siin tuleb ilmsiks autori hea kompositsioonitaju, sest Jumala viha on ta selgitanud Jumala armastuse ja pühaduse kontekstis omavahel seostatud lähestikku asuvates peatükkides. Ta teeb seda pärast lugejale Jumala isikulisuse põhjendamist – ehkki ka Jumala isikulisus on esitatud sümboli kui väljendusvormi kaudu.

Lugeja ei tohiks aga mööda minna Jumala teema esituse lõpust, kus autor rõhutab, et kõnel „Jumala üle“ ehk *über Gott* ei ole mõtet, kuna kõne hetkel on kõne objekt ehk Jumal kaotsi läinud. Lisan, et kõne „Jumala üle“ kuulub inimese eksistentsi ja tema reaalseid võimalusi silmas pidades samasse kategooriasse lausega „Jumal on olemas“. Inimesel ei ole õige püüda oma lausetega ennast iseendast kõrgemale seada, kuna see ei ole võimalik. Autor kasutabki ära R. Bultmanni soovitusel, et pigem võiks inimese mõelda end „uskuvaks eksistentsis“ olevana (lk 166). See mõtteviis, mis on uskuv mõtteviis, lahendab mõnegi hingelise kitsikuse ja võimaldab inimesel end tunda uues olemisviisis elava hingena.

Kuidas me Jumala kohta üldse midagi teada võime?

Kolmanda peatüki alguses annab autor lugejale ilmutuse kohta teada keskse ja selge väite. See pärineb esimesest tsitaadist Emil Brunnerilt:

„Esimene ja tähtsaim, mida me Jumala kohta teada võime, on alati see: me ei tea temast midagi muud kui seda, mida ta ise meile teada annab“ (lk 168). Võibki küsida: mida saab sellele lisada? Autor teavitab lugejat näidetega ajaloost esmalt Vana Testamendi kaudu ning esitab arvukalt tegusõnu, mille abil ta näitab seda, kuidas Iisraeli Jumal end loomise ja ajaloo kaudu ilmutab ja kuidas mingil etapil sai ilmutuse keskseks vormiks Seadus, kuna selles väljendub Jumala tahe. Samalaadselt Vana Testamendiga esineb ka Uues Testamendis ilmutus erinevate sõnade kaudu, millest rahvusvaheliselt tuntuimaks on saanud tegusõna *apokalyptein*. Autor rõhutab õigesti, et ilmutuse vahendaja on siin aga Jeesus ja seda vahendust tunnistab ka Paulus, kes on saanud osa oma usulisest teabest Jeesuse ilmutuse kaudu. Nii sarnaneb ennast apostliks nimetav Paulus Vana Testamendi prohvetitega.

Ilmutuse teemat on keeruline kokku võtta, autor on leidnud võimaluse seda teha, öeldes, et nii Vanas kui ka Uues Testamendis on ilmutuse peamiseks vahendajaks sõna (lk 186). Sellele toetub ka väljend Piibli kohta, et see on Jumala sõna – seisukoht, mida 20. sajandi evangeelses kirikus on modifitseeritud nii, et Piibel on Jumala ilmutuse ehk Jumala sõna vahendaja. See vaade asetab Piibli vahendamiste ketti, kuna teoloogia ja jutlustajad, kes sõna tõlgendavad, saavad samuti vahendajateks. Samas võimaldab niisugune vahendamise nähtuse sisse toomine rõhutada uuesti kõige olulisemat, nimelt Jumala ülimat ilmutust Jeesuses Kristuses. On oluline, et J. Lahe on selle selgelt esile toonud (lk 192). Raamatu ülesehituse seisukohalt ongi lugejat ees ootamas üsna õnnestunud leid – autor on ilmutuse ja usu sidunud ühte peatükki ning ilmutuse kokkuvõtte ehitab silla usu juurde: „Ainus kohane vastus Jumala ilmutusele saab kristliku arusaama järgi olla inimese usk“ (lk 199).

Selle seose tahan esile tõsta, sest siin peegeldub ka Lutheri enda isiklik usuline äratundmine, mis on hilisemat luterlikku teoloogiat tugevasti mõjutanud – inimene ei suuda omast jõust uskuda. Kuna ka usk on kingitus Jumalalt, on usu seos Jumala ilmutusega otsene ja selge. Jeesuse enda kuulutus algas kutsega uskuda rõõmusõnumisse, mis kuulutab Jumala kuningriigi lähedust. See Jeesuse kuulutus on tõendatud Markuse kui vanima evangeeliumi algusega (Mk 1:14–15) ning teised evangelistid on selle teabe samuti edastanud, andes nõnda mitmekordse tunnistuse. Sellest Jeesuse kuulutusest sai hiljem kuulutus Jeesusest kui Jumala

kuningriigi toojast. Apostel Paulusele sai usk inimesepoolseks eelduseks, et teda õigeks mõistetak. Autor esitab seejärel näiteid usu kohta kirjutatud selgitustest Euroopa hilisematelt teoloogidelt. Väärtuslik tõdemus laiale lugejaskonnale avaldub kahtluse teema juures, kus autor julgustab lugejaid mõttega, et sügavaks usuks saab kasvada just kahtlustes proovitud ja kahtlusi läbi tegev usk (lk 222). Ilmutus toidab usku ja need kaks on autori sõnade kohaselt ka kanalid, mille kaudu inimene saab olla kontaktis Jumalaga (lk 223).

Jumal on suhte ja seoste läbi toimiv Jumal

Järgmisena esitab autor kolmepoolseid seoseid käsitleva neljanda peatüki. Kui Bultmann toonitas inimese eksistentsi jaoks oluliseks suhteks Jumala ja uskuva inimese vahelist suhet, siis J. Lahe on ette võtnud keerulise ülesande vaadelda koos Jumalat, maailma ja inimest. Neljanda peatüki temaatika sõnastamine eeldab inimese nägemist küll maailmas, ent eeldab samas tema suhtelist eristatust ja eriasendit. Lugeja peaks seda peal kirja tähele panema. Kuna autor on juba varem sedastanud, et Jumal ON, saab ta nüüd vabaks arutlema „maailma“ ja selle „olemise“ üle olemasolu ja eksistentsi kategooriate abil. Mõistete „maailmapilt, maailmavaade ja ideoloogia“ selgitamise kaudu siirdub autor kosmogoonia ja Vana Testamendi loomislugude juurde. Autor näitab lugejale, kuidas loomise idee ehk täpsemini loomisuus Vanas Testamendis läbi maailmapildi jutustatuks saab (lk 235–245). Uue Testamendi raamatuid kirjutanud autorid toetuvad loomulikult Vanas Testamendis väljenduse leidnud loomisuusule ja Vanast Testamendist tugevamalt ilmneb seal usk Jumala-poolsesse maailma ja inimese uueks loomisesse. Kristliku usu jaoks olulisena näitab autor ka seda, kuidas Kristus on loomise ja eriti inimese uueks loomise osaline. See viibki lugeja inimese juurde, kes on ühelt poolt osa maailmast, ent maailma üle mõeldes ja maailma kui mõiste või kategooria üle arutledes eristab end ise muust „maailmast“.

Lugeja saab põhjaliku ülevaate Vana Testamendi loomisjutustuste sisust ja ka sellest, kuidas heebrea maailma keelelised väljendid mehe (*iš*) ja naise (*išša*) kohta meest ja naist korruga nii seovad kui ka eristavad. Soome Uue Testamendi professor Aimo T. Nikolainen on kunagi tabavalt soomendanud heebrea *išša* sõnaga „miehetär“, mis eesti keeles kõlaks

„mehetar“. Autor Lahe seob hästi noorema loomisloo, inimese jumalanaõsuse ning mehe ja naise seotuse ning võrdsuse teemad inimese ülesandega Eedeni aeda kui loodut hoida ja harida (vt seotult ja tervikuna lk 268–275). Uue Testamendi antroploogia esitamisel näitab autor kolme peamise mõiste „liha“, „hing“ ja „vaim“ seotust ja jätkuvust Vana Testamendi ja heebrea mõtlemise ning Uue Testamendi ja kreeka mõtlemise vahel ühelt poolt ning samas neile uute varjundite lisandumist Uues Testamendis teiselt poolt.

Lisaks kolmele Vana Testamendi enim kasutatud antropoloogilisele terminile on Uues Testamendis ka neljas mõiste – *sōma*. Veelgi selgemini saaks viidata kreekakeelse sõna *sōma* eripärale selles mõttes, et Vanas Testamendis sellega sarnanevat ehk lähedast korrelaati ei olnud. Eestikeelne sõna „ihu“ on sõnale *sōma* hea vaste ja selle kasutamisel peab olema järjekindel, eristamaks seda sõnast „keha“. Kui me võrdleme enda olukorda inglise keele kasutajatega, siis vahe tegemine laialt mõistetava sõna „keha“ ja teoloogilise mõiste „ihu“ vahel on meil hõlbus ja nende kasutamisel teoloogilistes tekstides tuleb vaid püüda olla täpne. Inglise emakeelega inimestel on aga ühe sõna *body* kasutamine erinevate objektide puhul palju kohmakam ja toob kaasa rohkesti ebaselgust. Analoogiline on olukord inimese puhul. Eesti keeles on „inimene“ ja „mees“ erinevad sõnad, inglise keeles tähistab aga *man* mõlemat ja toob samuti endaga kaasa probleeme, mida meil lihtsalt ei ole. Seetõttu peame Eestis selgelt hoiduma sellest, et laseksime teiste kultuurkondade probleeme endile importida, et siis meie jaoks pseudoprobleemidega tegelema hakata ja neid n-ö ületada.

Jumala, inimese ja maailma peatüki lõpetab autor arutlusega inimese kohast universumis ning 1Jh 3:2 ja Rm 8:18–23 vihjetega inimese ning kogu loodu uuendamisele. Need Uue Testamendi tekstid viitavad autori sõnul sellele, et nii maailm kui ka inimene on ühelt poolt teel kuhugi. Teiselt poolt aga viitab see ka asjaolule, et inimene ei ole veel see, kes ta peaks Jumala vaate kohaselt olema ja seega võiks olla (lk 299). Peatüki nõnda kujundatud lõpp on õnnestunud sild viienda ja viimase teema juurde, kuna pind on lugeja jaoks „antropoloogiliselt“ ja teoloogiliselt ette valmistatud.

Lunastus ja lunastatud-olek inimese eksistentsiaalse perspektiivina

Viimases peatükis selgitab autor patu probleemi ja lunastuse vajadust. Need teemad käivad käsikäes, sest esimene tingib teise, patt toob kaasa lunastuse küsimuse ja kristlus pakub sellele ka vastuse. Autor on selgelt tajunud, et enne patu mõiste päritolu selgitamist Vanas ja Uues Testamen-dis on vaja lugejale selgitada, kuidas ja kui palju on mõiste „patt“ end alg-sest tähendusest lahti rebinud. Tavaline inimene kipub ju paljude pahede puhul Siimu kombel hüüdma: „See ka mõni patt!“ Ekskursina on huvi-tav lisada, et niisugusena kujutatud „filmi-Siim“ ilmutab „pattude“ vahel vahetegemise võimet ja seega ka mingit arusaamist patust. See on ka kaudne tunnusmärk, et patu üle arutlemine on elu osa ja seega talle tun-tud. Vahe tegemise võimest aga järeldub, et patu tundmiseks nimetatav võime on „filmi-Siimul“ mingil kujul olemas. Kuidas on lugu teiste ini-mestega ja meiega?

Tsitaat Toomas Paulilt juhatab sisse patu mõistest ja selle toimest parema aru saamise. Taunitavad teod on mitmesugused ja neisse suhtu-takse erinevalt. Need on iseenesest halvad küll, kuid hoolimata raskus-astmete eristamisest ei selgita need patu tuuma. Veelgi enam, halbade tegude kaudu ei saa seda ka teha, sest „ka siis, kui täpsustamisel ollakse eri meelt, jääb patt tähistama eksistentsiaalset nurjumist. Patt ei ole sama mis pahe“. (lk 301–302) Jaan Lahe esitusviis on ka selles peatükis ajaloo-line. Vana Testamendi puhul tõstab ta esile seda, et keeleliselt saab pattu mõista eesmärgist mööda laskmisena, selle mitte tabamisena. Eestikeelne sõna „nurjumine“ on siin sobiv ja selle vaste autor ka esitab. Uue Testa-mendi keelekasutuse juures toob ta välja, mida saanuks teha veelgi silma-torkavamalt, et ka kreeka tegusõna *hamartanein* tähendab sedasama. Juba Homerose eepose „Odüsseia“ kuuendas laulus esineb see sõna, kui pall ei taba isikut, keda sellega visatakse. Pall nimelt kukkus põõsasse, mille taga peitis end Odysseus!

Üks tõsisem eesmärgi mittetabamine on keelelises mõttes piibel-liku patust rääkimise taga. Alglugudes esineva pattulangemisloo kaudu on kristlus selgitanud inimese algse eesmärgipärase eluviisi mittesaavu-tamist ja Jumala plaanist üle astumist. Autor ei vaata mööda ka apostel Pauluse kokkuvõttest, et patu palk on surm. Lahe selgitab, et surma patu

tagajärjena ei peaks mõistma individuaalsel pinnal konkreetsele inimesele konkreetse patu eest langeva karistusena. Pigem iseloomustab see Pauluse lause kogu inimkonda tema saatuses. Inimese olukorda iseloomustab nimelt see, et patu instrument on „liha“ kui inimese Jumalale mittekuuletu ja vahel otse Jumala-vastane meelega, mõtlemine ning tahe. Lahe on õnnestunult näinud seost Pauluse tekstides ja Johannese evangeeliumis esile tuleva patu käsitluse vahel. Mõlemal puhul on patu toime Jumalast eemale minek, Jumala ja tema Poja Jeesuse Kristuse mittevastuvõtmine ja uskmatuse (lk 311–316). Huvipakkuvad on patu teema käsitlused hilisemate sajandite teoloogide töödes. Autor on ette võtnud mahuka töö selgitada patu seoseid pärispatu, teopatu, vaba tahte, kurjuse ja surmaga, jõudes seejärel kokkuvõtteni, et patt kirjeldab inimese olukorda tema suhetes Jumalaga, kaasinimesega ja iseendaga. Autori esitusele võib lisada, et patt kirjeldab ka inimese riknenud suhet kogu (muu) looduga.

Nii nagu on meie kaasajal lugu patu teemaga, on ka lunastuse mõistmine hägustunud. Küsitakse, et mida see tähendab ja milleks seda vaja on. Samas esitatakse raskeid, lausa depressiivseid küsimusi kurjuse ja selle avaldumise kohta igapäevaelus, seostamata neid küsimusi patu kui põhjuse ja lunastuse kui lahendusega. Autor esitab esmalt lugejale alust rajava väite, et Uue Testamendi kohaselt Jumal ise lunastab inimkonna patu ja kurjuse alt ning teeb seda Jeesuse Kristuse kaudu, kelle ta on saatnud inimkonna Lunastajaks. Sealsamas kordab autor ka siin oma raamatu pealkirjas ja sisus avalduvat otsingut kristluse peasõnumi järele, öeldes: inimese lunastamine Jumala poolt Jeesuses Kristuses on Uue Testamendi põhisõnum (lk 350). Küllap on see kristoloogiline ekskurss mõeldud nii, et oma raamatu põhiväite kordamine aitab lugejal paremini mõista kohe järgneva ajaloolise Jeesuse teema vajalikkust. Ajaloolise Jeesuse parem mõistmine peaks aitama lugejat Kristuse läbi aset leidva lunastuse mõtte omaks võtmise poole. Autor ei aseta soterioloogias rõhku mitte sõnale „pääste“, vaid sõnale „lunastus“ ning kasutab lunastussündmuse mõiste sünonüümina õndsussündmuse mõistet (lk 361).

Autor toetub paljus apostel Pauluse ja Johannese evangeeliumi materjalile, näidates, et lunastus kui patu väe alt vabanemine on võimalik ka juba nüüd ja praegu. Selle alusel näitab autor kohe ka seost Martin Lutheri vaadetega inimesele, kes on korruga patune ja õige, ehk teisisõnu küll veel patune, ent uskuvana juba õigeks mõistetud (ld *simul peccator et iustus*).

Raamatu lõpul esitatud ülevaated Jeesuse preeksistenti ehk enneolemise, inkarnatsiooni, imetegude, ristisurma, ülestõusmise ja taastuleku kohta on esitatud paljus R. Bultmanni ja P. Tillichi vaadete valguses, kes mõistavad eshatoloogiat suurel määral olevikulisena. Lugejale võib olla paljude muude viidete hulgas huvipakkuv ka Teilhard de Chardini nn teosfääri mõtte refereerimine. Seesugune vaade toetub Pauluse mõtteperspektiivile maailmast, mis jõuab või viiakse ükskord niisugusesse lunastatud olekusse, kus Jumal on „kõik kõiges“ (1Kr 15:28). Teilhardi tõlgenduse kohaselt on kosmos Kolossose kirja hümni põhjal käsitletav Kristuse kõikehõlmava kosmilise ihuna (lk 391). Iseenesest sarnaneb Teilhardi tõlgendus üsnagi palju juba antiigis kujunema hakanud ühe maailmapildi suunaga. Autor lisab viite ka Henri Bergsoni kogu maailma haarava „loova evolutsiooni“ teooriale. Sellele saaks vaid lisada, et meil Eestis liikus taevasse tulevikuliste piltide tõlgendamises samalaadses suunas EELK Usuteaduse Instituudi professori Robert Kannukese mõttelend.

Huvipakkuva ainese esitamine ei ole siiski raamatu lõppsõna ega eesmärk, vaid vahend. Autor seob lunastuse teema kujundlike piltide ja sümbolite kaudu esitatud eshatoloogiaga, mille ülesanne on edastada sõnum, et Jumala suhe oma looduga ei lõpe inimese surmaga või maailma hävimisega. Eshatoloogia on seetõttu samuti rõõmusõnum sellest, et inimkonna jaoks antud lõppeesmärk on täielik ühendus Jumalaga. Autor saabki lõpuks kinnitada, et eshatoloogia viimne ja tähtsaim sõnum on sõnum lunastusest Jeesuse Kristuses (lk 393). Inimese „juba nüüd ja mitte veel“ olekute dialektika avaldub siin selles, et ühest küljest on inimene kui Jumala loodu väärtuslik juba nüüd, kuid lunastuse kaudu saab ta millekski hoopis enamaks, „Jumala lapseks“ ehk uueks loodud inimeseks.

Raamatu sisuline ja metoodiline küpsus ning and rahvale

Raamatu struktuur vastab eesmärgile ning teemade esitamise järjekord on asjakohane. Eriti pälvis imetlust suurte peatükkide sisemine jaotus väiksemateks osadeks, nendele osadele ettepoole ja tagasivaatavalt viitamine terve teose vältel ning kogu terviku haldamine. Tänuväärne on see, kuidas autor on teinud peatükkide ja ka alapeatükkide lõpul kokkuvõtteid, mis aitavad lugejal järgnevaid teemasid mõista. Arutluskäigud on kooskõlas märkimisväärselt suure allikmaterjaliga, mille teabemahukus

on huvitav lugeda, ent toetab samas ka raamatu eesmärgi poole liikumist. Jaan Lahe keelekasutus on hea ja autor suudab suurele hulgale allikatele toetumist kirjanduslikult koos hoida. Autor on suuliselt nimetanud oma raamatut populaarteaduslikuks. Teaduslikkuses ei ole autor siiski allahindlust teinud, vaid järginud teaduse täpsusenõudeid. Ent mis on siis populaarteaduslikkus? Eks see ole võime oma teemat *populus'*ele tõepäraselt ja arusaadavalt esitada. Selles mõttes on see raamat populaarteaduslikkuse eriti hea näide.

Kolm põhjalikku registrit raamatu lõpul aitavad soovitud teemasid ja nimesid leida. Autor kordab raamatu lõpul ka varem esitatud tulemeid, tehes seda 22 teesi kujul. On loomulik ja loogiline, et nendest teesidest ei saa otsida uusi väiteid, kuna sel juhul ei oleks raamat teemasid geneetiliselt esitav ja omavahel seostav ainekäsitus. Kuna raamat toob lugeja ette lehekülgede kaupa hulgaliselt arutlusi ja taustmaterjali erinevatest valdkondadest, siis aitavad teesid varasemaid arutlusi meenutada ja kokku võtta. Seepärast ei kutsu need teesid kedagi vaidlema. Kas nende teeside kiire lugemine kaupluses raamatuleti ääres võib kallutada mõnda inimest raamatut mitte ostma, kuna arvatakse juba kõike teada saanud olevat? Seda ma ei oska öelda. Pigem kutsub raamatu pealkiri ja kaane kujundus siiski raamatuga ja selle teekonnaga tutvust tegema.

Randar Tasmuth